

O pravidlách¹

MICHAL IVAN

Ústav filozofie a religionistiky. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
Nám. J. Palacha 2. 116 38 Praha 1. Česká republika
michal.ivan@gmail.com

ZASLANÝ: 07-01-2013 • AKCEPTOVANÝ: 04-03-2013

ABSTRACT: The paper focuses on the concept of implicit rules as discussed in the book by Jaroslav Peregrin *Člověk a pravidla* (2011). It aims to point out deficiencies of the concept of implicit rules through an analysis of examples of its application, mainly of what it means to follow and interpret an implicit rule. It is argued there is no test to decide whether we follow or interpret implicit rules correctly. Another problematic aspect is that the relation between normative practices and rules is not as straightforward as suggested by Peregrin, but it is much more various.

KEYWORDS: Following a rule – learning a rule – implicit rules – normative practices.

Otázka základov sprevádza filozofiu od jej počiatkov a pravdepodobne ju bude sprevádzať ďalej, pokiaľ bude existovať. Pokusov o odmietnutie takéhto spôsobu myslenia by sme v dejinách filozofie našli niekoľko. Jedným z takýchto základov, zdá sa mi, sa v poslednej dobe stali vo filozofii pravidlá. Po tom, čo Kripke v (1982) otvoril debatu o novom druhu skepticizmu, ktorý sa týka pravidiel, dostali sa pravidlá nielen do centra pozornosti, ale aj do centra filozofických systémov. Aj v našom prostredí začala pravidli v poslednej dobe naberať na dôležitosť (pozri napríklad Koreň 2011; Sedová 2012; Svoboda 2012).

¹ Práca autora na tomto článku bola podporená grantom GA ČR P404/10/2202 *Rehabilitace kultury v teorii jednání*.

K pojmu pravidiel sa v týchto diskusiách niekedy pripája pojem implicitných pravidiel.² V nasledujúcom texte sa budem bližšie venovať koncepcii Jaroslava Peregrina, ktorú rozpracoval najmä v knihe *Člověk a pravidla* (pozri Peregrin 2011). K implicitným pravidlám sa dostaneme úvahami o tom, v akom zmysle má význam uvažovať o tom, že je pravidlo prítomné, o tom, čo vlastne znamená dodržiavať pravidlo, a o tom, aká je súvislosť s normatívnymi praktikami. Mojim cieľom je aspoň čiastočne preniesť diskusiu na pevnejšiu pôdu príkladov. Pravidlá sú zaujímavou súčasťou spoločenského života, ktorá si zaslúži zvýšenú pozornosť. Na to, aby sme im však porozumeli, potrebujeme prístup, ktorý by sa viac sústreďoval na detaily a rozličnosti ich používania. V článku sa pokúsím ukázať, že implicitné pravidlá, minimálne v tej podobe, v akej ich vysvetľuje Peregrin, nie sú pevným základom, ba naopak, ukážu sa ako pomerne nezrozumiteľná myšlienka, ktorá zahľadáva to, čo mala pôvodne vysvetliť a prináša viac problémov, než ich vyriešila.

Vo svojom postupe si pomôžem úvahami L. Wittgensteina. Využíva ho aj Peregrin a okrem toho predstavuje radikálne odlišný prístup k uvažovaniu o pravidlách.³ Pokúsím sa preto objasniť aj niekoľko momentov Wittgensteinových myšlienok na túto tému.

1. Peregrin a pravidlá

V knihe *Člověk a pravidla* a v niekoľkých nadväzujúcich článkoch Peregrin prináša svoju nepochybne pozoruhodnú teóriu, ktorá by nám mala pomôcť lepšie vysvetliť, ako funguje naša myseľ, jazyk a spoločnosť.⁴ Podložíim tohto

² V zahraničnej literatúre nachádzame obdobu implicitných pravidiel pod rôznym menom, napr. implicit rules, tacit rules a deep rules.

³ Tento prístup je odlišný aj od toho, ako ho prezentuje Peregrin. Wittgenstein explicitne o ničom pripomínajúcom implicitné pravidlo nehovorí. Navyše, implicitné pravidlo považujem za prejav toho, čo Wittgenstein nazýva klam podstatného mena. Napokon, Wittgenstein, ako sa pokúsím ukázať, otvorene vraví, čo znamená, že pravidlo je obsiahnuté v určitom procese.

⁴ Názov i zameranie pripomínajú o niečo starší Searlov pokus (Searle 2007), ktorý sa pokúša dosiahnuť podobné ciele. Podstatný rozdiel spočíva v tom, čo obaja autori považujú za základ, na ktorom by toto vysvetlenie malo stáť. Kým Peregrin sa pokúša vysvetliť tieto fenomény prostredníctvom fungovania pravidiel, Searlovým základom je intencionálna myseľ ako biologický jav a pravidlá prichádzajú až po ne.

vysvetlenia sú preňho pravidlá. Ako to vystihuje Koreň, človek je podľa Peregrina „rozumný a ultraspoločenský tvor vládnucci jazykom, pričom kľúč k pochopeniu špecificky ľudskej spoločenskosti, racionality i jazyka ... je v našej unikátnej schopnosti etablovať a riadiť sa regulatívnymi konvenciami a normami – *pravidlami*“ (Koreň 2011, 592). Keď sa Peregrin hlási k tomu, že všetko špecificky ľudské správanie sa riadi pravidlami, nasleduje tým tradíciu odvíjajúcu sa od Petera Wincha, ktorý obdobne tvrdil, že „chování, které má být smysluplné (a tudíž veškeré charakteristicky lidské chování), je ipso facto řízeno pravidly“ (Winch 2004, 58). Keďže pravidlá majú takú dôležitú funkciu, pojem pravidla nezostáva neanalyzovaný. Peregrin sa pokúša vysvetliť, čo pravidlá sú a ako vznikajú. Zaujímajú ho pravidlá, ktoré majú konstitutívny charakter⁵ – teda vytvárajú určitý vnútorný priestor. Pravidlá majú taktiež propozičný charakter v tom zmysle, že „je to práve schopnosť takového poznávania v podobe *vedění-že*, na čem staví pravidla“ (Peregrin 2011, 65). Obsah vedenia-že má formu, že by niečo malo byť tak-a-tak. „Pravidlo je vlastně také určitým modem tohoto druhu vědění – jde, můžeme říci, o ... *mělo-by-být*“ (Peregrin 2011, 65). Na viacerých miestach, a to najmä v prvej časti knihy Peregrin uvádza, že pravidlá, ako ich chápe (a ktorými sa bude zaoberať), sú deontickými obmedzeniami typu niečo by nejako malo/nemalo byť.

Tými najjednoduchšími pravidlami, ktoré existujú „v podobe rudimentárneho zaujímání ‚souhlasných‘ resp. ‚nesouhlasných‘ postojů k chování jiných“ (Peregrin 2012, 7), sú rudimentárne pravidlá. Ich úlohou v Peregrinovej koncepcii je pomôcť odpovedať na otázku vzniku pravidiel. Stávajú sa súčasťou procesu tzv. *bootstrappingu*, pri ktorom vznikajú čoraz zložitejšie pravidlá. Má ísť o proces, ktorý sa vyhýba problému kruhovosti – problému, ktorý sa týka toho, ako môžu vzniknúť pravidlá, ak ich vznik je spojený s jazykom a rozumom a zároveň rozum a jazyk vznikajú práve prostredníctvom pravidiel. Totiž, „rudimentární pravidla předpokládají rudimentární rozum – ale současně tomuto rozumu pomáhají na svět“ (Peregrin 2011,

⁵ Podobné rozlišovanie sa v súčasných diskusiách zväčša odvoláva na Searlove kategórie konstitutívnych a regulatívnych pravidiel (pozri Searle 2007, 136-138). Častým problémom, ktorý sa v súvislosti s týmito kategóriami uvádza, je to, že by sme ich mali chápať ako vlastnosti, či súčasť pravidiel, nie ako rôzne druhy pravidiel (pozri Le Du 2010, 26-27). Keď uvažujeme o Peregrinovom príklade pravidla, ktoré nevytvára priestor, v ktorom by sme sa mohli pohybovať, totiž o recepte na guláš, môžeme sa spýtať – nevytvára tento recept „guláš“ ako určitý štandard? Jeho dodržanie často oceňujeme a jeho nedodržanie trestáme (povedzme vrátením polievky v reštaurácii).

64). Riešenie spočíva v tom, že pravidlá sa stávajú čoraz zložitejšími postupne.⁶

Pravidlá okrem toho existujú vo forme implicitných pravidiel. Nevyhnutnosť ich existencie podľa Peregrina vyplýva z regresného argumentu. Predstavme si šípku určujúcu smer. Ako vieme, ktorý smer udáva? Povedzme, že by sme ju chceli interpretovať a použili by sme k tomu ďalšiu šípku. Keď sa ju pokúsime interpretovať, potrebujeme ďalšiu šípku a takto by sme sa nikdy nedostali na dno, pohybovali by sme sa v kruhu. Šípku si môžeme predstaviť ako formu pravidla a celý problém formulovať v slovníku pravidiel a ich interpretácie. Na to, aby sme pravidlu mohli porozumieť, musíme ho dokázať interpretovať, teda musíme byť schopní dodržiavať pravidlá interpretácie (pozri Peregrin 2011, 87). Ako však dokážeme porozumieť pravidlám interpretácie? Ak by sme vždy potrebovali všetkým pravidlám porozumieť v ich explicitnej podobe, nezabránili by sme nekonečnému regresu.

Implicitné pravidlá nie sú len jeden špeciálny druh pravidiel spomedzi ostatných, ktoré by sa líšili podobne, ako sa líšia pravidlá hrania džezu od pravidiel šachu. Mali by byť „ona ‚tvrdá skála‘ jednání, u které končí všechny otázky, ono pravidlo, které je prostě vtělené v našem jednání a musí být základem těch pravidel, jež jsou explicitně vyjádřena“ (Peregrin 2011, 39). Sú to pravidlá, ktoré „nikdo neformuloval, ale ona se přesto zračí v praxi těch, kdo příslušnou hru hrají“ (Peregrin 2011, 26). Spočívajú v normatívnych postojoch ľudí, pričom základnou formou takého postoja je to, že je niečo prijímané ako správne alebo odmietané ako nesprávne. Peregrin sa hlási k Sellarsovmu pojmu „správania vedeného vzorcom“, ktoré je pohybom v rámci systému pravidiel bez toho, aby ten, kto sa takto správa, mal systém pravidiel akokoľvek pred očami ako explicitnú motiváciu.

Charakter implicitných pravidiel a ich vzťah k rudimentárnym pravidlám Peregrin netematizuje. Majú totiž aj implicitné pravidlá propozičný charakter (v uvedenom zmysle)?⁷ Pokiaľ by ho mali, podliehali by rovnaké-

⁶ Koreň proti tomu vystupuje s námietkou, že ide aj tak o pohyb v kruhu. Peregrin vníma pravidlá totiž, ako sme uviedli, ako postavené na propozičnom vedení. Tým sa dostáva do kruhu, v ktorom „propozičné poznatky predpokladajú propozičný kód, ten však predpokladá jazyk“ (Koreň 2011, 615).

⁷ Otázka môže byť trochu nejasná, pretože pri implicitných pravidlách je spojenie pravidla a jeho vyjadrenia nejasné. K otázke tohto spojenia sa ešte dostanem neskôr. Teraz však uvažujem o aplikovaní propozičného charakteru explicitných pravidiel na pravidlá implicitné.

mu problému nekonečného regresu ako pravidiel explicitné. Len ťažko si môžeme predstaviť pravidlo s propozičným obsahom bez možnosti uchopiť tento obsah. Lenže potom by vznikol problém interpretácie obsahu. Pokiaľ propozičnú formu nemajú a boli by navyše v istom zmysle základnými, keby pri zrode pravidiel stála práve táto forma dodržiavania pravidiel, mohli by byť súčasťou odpovede na Koreňovu námietku bludného kruhu. Vravím, že by mohli byť odpoveďou, no to by nám najskôr muselo byť jasné ich prepojenie s rudimentárnymi pravidlami a museli by sme poznať aj viac detailov ich spojenia s akýmikoľvek explicitnými pravidlami. Môžu implicitné pravidlá existovať bez toho, aby existovali explicitné pravidlá? Alebo je nutné, aby explicitné pravidlá vytvorili systém pravidiel, v ktorom sa ďalej dokážeme pohybovať prostredníctvom implicitných pravidiel? Peregrin nešpecifikuje, či pod implicitnými pravidlami rozumie iba naše konanie po tom, čo tie explicitné akosi „absorbujeme“ a viac sa nimi vedome neriadime, alebo aj tie normatívne postoje, ktoré existujú prv, než ich „pretvoríme“ do podoby pravidiel.

Pokiaľ ide o prepojenie medzi rudimentárnymi a implicitnými pravidlami, zdá sa, že je totožné s prepojením medzi akýmikoľvek explicitnými a implicitnými pravidlami. Rudimentárne pravidlá vytvárajú rudimentárny systém pravidiel a v ňom sa dokážeme pohybovať aj implicitne. Aký je vzťah medzi explicitnými a implicitnými pravidlami v čase vznikania tohto systému, v procese vznikania pravidiel? Táto otázka je paralelná k predchádzajúcim otázkam a Peregrin odpoveď neposkytuje. Ako sa však pokúsím ukázať neskôr, pojem implicitných pravidiel má oveľa viac problémov než tieto nejasnosti.

2. Kedy je pravidlo prítomné?

Pokiaľ chceme tvrdiť, že (implicitné) pravidlá sú nejakým spôsobom prítomné pri dodržiavaní pravidiel, obsiahnuté v procesoch rozumenia, poslúchania atď., mali by sme sa najskôr spýtať, či je to zrozumiteľná myšlienka.⁸ Čo vôbec znamená, že je pravidlo prítomné, v niečom obsiahnuté? V akom

⁸ Peregrin presne neuvádza, ako by malo byť implicitné pravidlo zapojené v týchto procesoch (v prípadoch, kedy nie je prítomné explicitné pravidlo), domnievam sa však, že by malo byť nejakým spôsobom prítomné. Prípad, že by išlo iba o spôsob rozprávania, o situáciu, kedy pravidlá odvodíme z konania, rozoberám neskôr.

zmysle má význam o prítomnosti pravidiel uvažovať? Sú pravidlá prítomné tak, ako je žiak prítomný v škole, alebo tak, ako je prítomná chvíľa? Na porovnanie uvažujme nad vyjadreniami „zvyk je prítomný/obsiahnutý“, „trádia je prítomná/obsiahnutá“ alebo „zákon je prítomný/obsiahnutý“.

Niektoré Wittgensteinove úvahy o pravidlách v *Modrej knihe* môžeme čítať práve ako pokus o odpoveď na túto otázku. Wittgenstein nás tu upozorňuje, že „musíme rozlišovať medzi tým, čo by sa dalo nazvať ‚procesom, ktorý je v súlade s pravidlom‘ a ‚procesom obsahujúcim pravidlo““ (Wittgenstein 2002, 41), pričom *obsiahnuté* „znamená, že vyjadrenie tohto pravidla tvorí súčasť týchto procesov“ (Wittgenstein 2002, 41). Wittgenstein nepripúšťa inú možnosť. Keď nie je súčasťou dodržiavania pravidiel vyjadrenie pravidla, pravidlo nie je v procese dodržiavania obsiahnuté.

Akokoľvek revolučne sa nám toto vyjadrenie môže javiť, skúsme si ho najskôr predstaviť konkrétnejšie. Keď napíšem pod matematický príklad (povedzme $2 + 2$) správny výsledok (4), je to v zhode s pravidlom sčítania. Pravdepodobne by sme povedali, že sme dodržali pravidlo sčítania. Rovnaký výsledok však môže byť v zhode s množstvom iných pravidiel a to rôznymi spôsobmi. Sčítat sme mohli tzv. metódou pod seba. Ak sme príklad vypočítali z hlavy, pravidlo počítania pod seba sme nedodržiavali, hoci sme ho ani neporušili. Mohli sme si myslieť, že máme násobiť, náš výsledok bol aj tak správny a dodržali sme aj pravidlo násobenia, aj sčítania.

Keď vyjadrím, podľa akého pravidla postupujem, následné počítanie je proces obsahujúci pravidlo (známa otázka v škole „Ako by si to vypočítal?“). Alebo keď počas počítania pravidlo nahlas vyslovujeme, napríklad preto, lebo to vyžaduje učiteľ. Alebo naň myslíme, lebo sme v procese učenia sa a nedokážeme príklad vypočítať „automaticky“.

Niekedy dodržiavame pravidlo s vedomím toho, o aké pravidlo presne ide, inokedy zase vykonávame činnosti, ktoré sú v súlade s určitými pravidlami, pričom nás k tomu viedlo predchádzajúce osvojenie si pravidiel. Inokedy tak konáme úplne náhodne. Tým nie je povedané, že v príklade počítania pravidla, kde pravidlo nebolo napísané, tento proces počítania v uvedenom zmysle pravidlo neobsahoval – mohol som naň, ako som uviedol, napríklad myslieť. Na posúdenie potrebujeme poznať okolnosti.

Wittgensteinovi ide podľa mňa čiastočne o obmedzenie spôsobu, akým uvažovať o prítomnosti pravidla. To, že ide skôr o definíciu než o zodpovedanie otázky, kedy je pravidlo *skutočne* obsiahnuté, podporuje jeho ďalšie vyjadrenie. Vrávi: „Budeme hovoriť, že pravidlo je *obsiahnuté* v rozumení,

poslúchaní atď., ak – ako by som to rád vyjadril – symbol tohto pravidla tvorí súčasť výpočtu“ (Wittgenstein 2002, 42). Wittgenstein sa tu nepýta, čo znamená, že je pravidlo obsiahnuté, ale povie, čo „budeme hovoriť“. Symbol pravidla pritom môžeme chápať len ako vyjadrenie tohto pravidla. Ak sa v tomto kontexte spýtame, v akom zmysle má význam uvažovať, kedy je pravidlo prítomné, odpoviem, že len vtedy, keď je prítomná jeho formulácia.⁹

3. Čo vlastne znamená dodržiavať pravidlo?

Už som spomenul termín klam podstatného mena. Wittgenstein vraví, že „podstatné meno nás núti hľadať niečo, čo mu zodpovedá“ (Wittgenstein 2002, 25). Na základe gramatickej podobnosti slovného druhu (podstatného mena) predpokladáme existenciu pomyselného objektu (alebo nevyhnutnosť vytvoriť ho ako tzv. logickú konštrukciu), ktorý by zodpovedal slovu pravidlo. Napríklad zo spojenia „dodržať pravidlo“ vyvodíme, že musí (vždy) existovať pravidlo, podobne ako v prípade výrazu „držať stoličku“. Zabúdame pritom na „držať ochrannú ruku“ (je to pravá alebo ľavá?), „utá-hovanie opaskov“, atď. Samozrejme, vo filozofickom hľadaní nám nestačí objasnenie konkrétneho pravidla, ale hľadáme niečo, podstatu, definíciu,

⁹ Rád by som na tomto mieste upozornil na to, že aj toto vyjadrenie je naďalej vo svojej podobe zavádzajúce presne tým spôsobom, ktorému sa chcem vyhnúť. Odmietam síce uvažovať o prítomnosti pravidla inak než ako o prítomnosti jeho formulácie, no vyjadrujem to výrazmi, v ktorých pravidlo a formulácia pravidla vystupujú oddelene. Ako príklad takéhoto uvažovania môžeme uviesť Peregrinovo vyjadrenie, že terminologicky „tedy bude treba rozlišovať medzi *vyjádrením pravidla* (jazykovo formulovaným príkazom, pokynom, predpisem...) a *pravidlom samotným* (obsahom takového vyjádrenia)“ (pozri Peregrin 2011, 40). Ako keby pravidlo existovalo nezávisle od jeho formulácie, pričom ho môžeme vyjadriť rôznymi spôsobmi. No nejestvujú iba dve možnosti – buď je pravidlo nezávislé od vyjadrenia, alebo je to iba toto vyjadrenie samé, nejaká veta. Ak by to bola iba veta, zdá sa, že musíme tvrdiť, že sa pravidlo zmení, keď ho zapíšeme veľkými písmenami namiesto malých písmen, prípadne, keď jedno slovo nahradíme jeho synonymom. Keď vidíme dve rôzne zapísané vety – pravidlá, ako dokážeme rozlíšiť, či ide o jedno alebo dve pravidlá? Ako by nám pomohlo pri vysvetlení normativity, keby jestvovalo pravidlo odlúčené od slovného vyjadrenia? Na základe čoho by toto pravidlo malo normatívnu silu? Ak nemôže normatívne fungovať sama veta, ako je možné, aby fungovalo normatívne nejaké pravidlo, entita stojaca „za“ vyjadreniami? Všetky vysvetlenia okrem opisu používania pravidiel nás ďaleko nedostanú.

ktorá by zodpovedala *akémukol'vek* pravidlu. Nemôžeme a priori odmietat' možnosť, že niečo také existuje. Nemali by sme to ani a priori predpokladať. Namiesto toho by sme sa mali pokúsiť preskúmať rozličné pravidlá.¹⁰ Užitočnejšie, než začať otázkou „Čo je pravidlo?“, by bolo spýtať sa: Ako používame pravidlá? Ako sa ich učíme? Ako ich vytvárame? Ako ich meníme? Ako zisťujeme, či niekto dodržiava pravidlá? Ako naprávame nedodržanie pravidla? Čo znamená výnimka z pravidla?

Predstava, ktorá stojí v pozadí Peregrinových úvah a aj na začiatku Kripkeho úvah o pravidlách, z ktorých Peregrin vychádza, spočíva v interpretácii pravidla a následného riadenia sa týmto interpretovaným obsahom. Zodpovedá to predstave cudzinca, ktorý nepozná naše matematické symboly a pokúša sa ich pochopiť, preložiť do svojho jazyka. Vidí príklad „ $2 + 2 = 4$ “ a interpretuje si symbol „+“ tak, akoby znamenal násobenie. Vidí ďalší príklad „ $0 + 0 = 0$ “ a berie to ako potvrdenie svojej interpretácie. Potom príde do kontaktu s príkladom „ $2 + 3 = 5$ “ a zistí, že sa mýlil. Interpretuje preto symbol „+“ nanovo a tentoraz ho chápe ako operáciu súčtu. Podobný postup interpretácie je však v našej praxi skôr výnimočný než obvyklý. Keď bežne počítame, podobný proces interpretácie neprebíha.

Pravidlá môžu plniť rôzne úlohy v rôznych hrách. Wittgenstein uvádza niekoľko použití (čo však neznamená, že uvádza všetky spôsoby použitia).

Pravidlo môže byť pomůckou pri výuce príslušné hře. Ten, kdo se učí, je s ním seznámen a cvičí se v jeho používání. – Nebo je nástrojem hry samotné. – Nebo: určité pravidlo není používáno ani při vyučování, ani při hře samotné, ani není fixováno v nějakém soupisu pravidel. Člověk se učí této hře tím, že přihlíží, jak ji druzí hrají. Říkáme však, že se hraje podle těch a těch pravidel, protože nějaký pozorovatel může tato pravidla

¹⁰ To, že všetky pravidlá majú niečo spoločné, je iba hypotéza. Predpokladať, že dodržiavať pravidlá detskej hry je v zásade to isté ako dodržiavať pravidlá cestnej premávky, pravidlá šachu a pravidlá odsunu židov, je podobné, ako predpokladať rovnakú povahu všetkých zákonov všetkých prírodných vied, prípadne zákonov vedy a štátu (veď oboje formulovali ľudia!). Jediný pokus o filozofickú analýzu rôznych pravidiel, o ktorom viem, je projekt J. L. Austina, v ktorom spolu so svojimi študentmi analyzoval skutočne používané pravidlá ako napr. pravidlá bridžu, kriketu, evidencie a pod. (pozri Magee 1986, 123). Táto analýza žiaľ nikdy nebola spísaná a publikovaná. Tento článok rovnako nie je takýmto pokusom, hoci keby ním bol, svoju úlohu by pravdepodobne splnil lepšie.

vyčíst z praxe této hry, – jako jakýsi přírodní zákon, kterým se řídí herní úkony“ (Wittgenstein 1998, §54)¹¹

Peregrin túto pasáž číta tak, akoby obsahovala myšlienku implicitných pravidiel. To je určite možné čítanie, no Wittgenstein tu podľa mňa vraví niečo iné. Keď je pravidlo nástrojom hry samej, ide o „proces obsahujúci pravidlo“, keďže pravidlá sú prítomné ako verbalizovaná súčasť hry. Cvičiť sa v používaní pravidla môže spočívať v úmyselnom praktikovaní danej činnosti podľa pravidla. Ako keď na tanečnom tréningu cvičíme kroky tanga a v hlave si opakujeme „slow-slow-quick-quick-slow“.

V istom momente, keď sa prestaneme pravidlo učiť a robíme iba činnosť samotnú, nie je viac správne hovoriť o prítomnosti pravidla. Nemyslíme naň, nevyslovíme ho. Je rozdiel medzi robením niečoho, keď pritom v hlave akoby „sledujeme“ pravidlo (nech to v konkrétnych príkladoch znamená čokoľvek) a robením tej istej činnosti bez toho, aby sme si na pravidlo čo i len spomenuli – môžeme tancovať a myslieť pritom na niečo úplne iné, povedzme na nákupný zoznam. Dosiahnuť túto úroveň môže byť pri niektorých činnostiach z viacerých dôvodov nevyhnutné. Napríklad absorbovať pravidlá radenia rýchlosti auta treba na to, aby sme sa mohli sústrediť na sledovanie premávky.

Učiť sa tancovať konkrétny spoločenský tanec môže prebiehať tak, že poznáme pravidlo, rozmyšľáme nad tým, ako ho vykonať, trénujeme ho a v istom zmysle sa pokúšame dosiahnuť stav „zabudnutia“, „absorbovania“. Zvládnuť konkrétny tanec na úrovni znamená prestať uvažovať o pravidlách a *iba* tancovať. Keď tancujeme, kým dodržiavame pravidlo, tancujeme daný tanec. Porotcovia televíznych tanečných súťaží sa k tomu radi vyjadrujú. Keď porušíme priveľa pravidiel, prípadne niektoré z nich pričasto, pravdepodobne uznáme, že nešlo o ten a ten tanec, napríklad o rumbu. Je pri tancovaní (po zvládnutí pravidiel) pravidlo prítomné? Určite nie v nami prijatom zmysle. Aký by bol rozdiel medzi tancovaním, kedy je pravidlo prítomné, a tancovaním, kedy prítomné nie je? Keď uvažujeme o tancovaní ako o akomsi zautomatizovanom pohybe, preformulovanie našich praktík pomocou prítomnosti pravidla nič nepridáva – muselo by mať nejakú silu,

¹¹ Peregrin používa svoj vlastný preklad, v ktorom namiesto „ani není fixováno v nějakém soupisu pravidel“ vraví opak „je ale uvedeno v seznamu jejich pravidel“ (pozri Peregrin 2011, 26). Anglický preklad pritom znie „nor is it set down in a list of rules“ a nemecký originál „noch ist sie in einem Regelverzeichnis niedergelegt“ (pozri Wittgenstein 1999, §54).

ktorá by vysvetlila toto správanie. Dodržiavaním pravidiel (a nie konaním zo zvyku) je nejaká činnosť vďaka tomu, že je zapojená do celého radu praktík, ktoré vytvárajú život (konkrétneho) pravidla.

No tancovať môžeme rôzne, pohybovať sa náhodnými pohybmi a mykať telom. Niektoré náhodné tance, obzvlášť pokiaľ má niekto „tanec v krvi“, môžu byť v súlade s pravidlom konkrétneho tanca. Wittgenstein podľa mňa upozorňuje na to, že v tomto prípade ľudia nedodržiavajú pravidlo. Keďže však konajú pravidelne, z ich správania môžeme pravidlá odvodiť. Povedať, že sú ako prírodný zákon, znamená prijať aj ich hypotetickú povahu. Uvedené konanie je v súlade s viacerými pravidlami. Jedny a tie isté kroky môžu byť súčasťou rôznych tancov. Predpokladať, že tancujúci budú opakovať jedny kroky aj naďalej, je iba hypotéza. Môžeme vymyslieť pravidlá, keď pozorujeme seba pri umývaní zubov, pri natieraní chleba, pri sedení s nohami vyloženými na stole (a pri všetkých týchto činnostiach nás môže niekto upozorniť, že ich vykonávame nesprávne). To je rozdiel medzi dodržiavaním pravidla, kedy je jasné, aké pravidlo dodržiavame, pričom vykonanie niečoho, čo s ním nie je v súlade, sa považuje za porušenie pravidla, a konaním, ktoré je iba v súlade s pravidlom. Iste, aj v tomto prípade niekedy vyjadrujeme nesúhlas, podľa Peregrina ako prejav toho, že dodržiavame implicitné pravidlá. V ďalšej časti budem tvrdiť, že dôvody prejavu nesúhlasu bývajú rôzne a že to nie je vhodné kritérium rozlišovania medzi konaním podľa pravidiel a napríklad konaním zo zvyku.¹²

Je možné naučiť sa dodržiavať pravidlo aj bez toho, aby sme sa ho naučili? Malú násobilku sa môžeme naučiť bez porozumenia násobenia. Je otázne, za akých okolností by sme v tomto prípade povedali, že dodržiavame pravidlo. Keby sme zistili, že daná osoba nevie pokračovať v násobení nad desať, mali by sme tendenciu povedať, že nedodržiava pravidlo ani pri číslach do desať? Alebo iba toľko, že pravidlo dodržiava, hoci mu nerozumie? Odpoveď znie – nie sme si istí, ocitáme sa v hraničnom prípade a nachá-

¹² David Bloor navrhuje nasledujúce kritéria dodržiavania pravidiel. Hru obsahujúcu tieto pravidlá hráme, keď: 1) ju poznáme, 2) máme dostatočné vedenie, 3) vykazujeme znaky účasti, 4) reagujeme na ňu (Bloor 2001, 107). Tieto podmienky nám môžu byť nápomocné ako príznaky dodržiavania pravidiel v niekoľkých prípadoch. Chceme povedať, že „dodržiavať pravidlá“ je pojem typu rodinných podobností. To, aký je rozdiel medzi dodržaním a nedodržením pravidla, medzi robením danej činnosti akosi náhodou a jej realizáciou na základe naučenia pravidiel, nemôžeme určiť paušálne vopred, ale musíme sledovať kritériá konkrétnych praktík, v ktorých rôzne pravidlá majú svoj život.

dzame dôvody pre obe strany. Chcem povedať asi toto: Jazykové hry, ktorými opisujeme dodržiavanie pravidiel, keď je pravidlo prítomné v uvedenom zmysle a keď pravidlá na základe pozorovania odvodíme, sú rôzne.¹³

Kde končí zdôvodňovanie dodržiavania pravidiel? Koncom zdôvodňovania „nie je nezdôvodnený predpoklad, ale nezdôvodnený spôsob konania“ (Wittgenstein 2006, §110). Zdôvodňovanie, pokiaľ ho nezastavíme, môže pokračovať donekonečna – záleží iba na tom, či to, čím zdôvodňujeme, pokladáme za istejšie ako zdôvodňované.

No zdôvodňovanie, legitimizovanie (Rechtfertigung) evidencie má svoj koniec; – týmto koncom však nie je to, že nám isté vety bezprostredne svitnú ako pravdivé, teda akési *videnie* z našej strany, ale naše *konanie*, ktoré je základom tejto jazykovej hry. (Wittgenstein 2006, §204)

So zdôvodňovaním musíme niekde skončiť a potom ostane veta: že *takto* počítame. (Wittgenstein 2006, §212)

Koncom zdôvodňovania, prečo dodržiavame pravidlo nejakým spôsobom, je nezdôvodnené konanie (dodržiavanie pravidiel) a nie pravidlo, ani interpretácia pravidiel, ani fakt o našom mentálnom stave. A aj taký príklad dodržiavania pravidiel, ako je počítanie, sa končí tým istým – konaním, ktoré robíme preto, lebo to je to, čo nazývame počítaním.

„Prečo si to vypočítal takto?“ spýta sa niekto. „Použil som pravidlo pre počítanie mocnín,“ odpovieme. Môžeme ho aj vysvetliť. Čo však môžeme odpovedať, ak sa niekto bude pýtať ďalej? „Rozumiem ako si to spravil, ale prečo? Prečo si nepočítal inak? Prečo si nepoužil iné pravidlo?“ „Lebo takto sa počítajú odmocniny.“

Wittgenstein v hľadání *dna* končí tam, kde aj začína – pri konaní. V prvom rade, „výklady samy význam neurčujú“ (Wittgenstein 1998, §198). Význam (pravidla) spočíva – ako v prípade akéhokoľvek iného významu – v jeho použití. Okrem takého konania podľa pravidiel, kedy sa rozhodujeme, ako si ho vyložiť, dodržiavame pravidlo aj bez akéhokoľvek rozhodovania. „Jestliže se držím pravidla, nevolím. Řídím se pravidlem *slepe*“ (Wittgenstein 2006, §219). Jednoducho, jazyk neovládame preto, lebo chápeme pravidlá, ale len vďaka tomu, že konáme istým spôsobom, možno povedať, že aplikujeme pravidlá (Baker 1984, 280). Podobný bod vy-

¹³ Správne by bolo dodať, že nejstávajú dve jazykové hry dodržiavania pravidiel. Navyše aj v rámci týchto dvoch odlišných „typov“ jestvujú rôzne jazykové hry.

jadruje Kripke termínom *inverzia kondicionálu* (Kripke 1982, 93-95). Z tvrdenia „Pokiaľ Peter myslí pod ‚+‘ súčet, tak $2 + 3$ vypočíta ako 5“ prechádzame k „Ak Peter vypočíta $2 + 3$ ako 5, myslí pod ‚+‘ súčet“. Vraciame sa na začiatok tejto časti – interpretácia pravidla je veľmi neobvyklým postupom. Kripke si to uvedomuje, no v jeho riešení odmietnutie tohto predpokladu zohráva veľmi malú úlohu – väčší dôraz kladie na úlohu spoločenských praktík dozerania na dodržiavanie pravidiel. U Peregrina sa fakt nezvyklosti interpretovania pravidiel naopak pretavuje do podoby implicitných pravidiel.

4. Normatívne praktiky

Podľa Peregrina majú pravidlá svoju chrbtovú kosť – sú nimi určité postoje, normatívne praktiky. „Některá pravidla prostě existují v tom smyslu, že my určité věci ‚přijímáme‘, zatímco jiné ‚odmítáme‘“ (Peregrin 2011, 89). Ako príklad uvádza Peregrin zdravenie. Tak pravidlo, „že lidé se navzájem zdraví, může existovat jedině v tom smyslu, že se budeme na každého, kdo zdravit nebude, dívat skrz prsty“ (Peregrin 2011, 89). Spôsob, akým toto pravidlo podľa Peregrina dodržiavame a učíme sa (totiž, jeho dodržiavanie vyžadujeme „čistě intuitivně – protože jsme k těmto postojům byli dovedeni výchovou“ (*ibid.*)), ukazuje, že nejestvuje žiadne dodatočné kritérium, ktoré by z konania, ktoré vnímame ako správne/nesprávne, urobilo pravidlo.

Chcem zastávať názor, že dôvodov a spôsobov, ktorými prejavujeme nesúhlas, je veľa a na úrovni normatívnych praktík bez explicitného jazykového určenia, napríklad bez formulácie pravidla, ktoré by sme dodržiavali, medzi nimi nemožno rozlišovať. Čo tým myslím? Podľa Peregrina, zdá sa, opakovaná činnosť, ktorej nevykonanie (jedným určitým spôsobom) sa považuje za nesprávne a trestá sa, je činnosťou riadiacou sa pravidlom. Určite to považuje za kritérium rozlišovania medzi pravidlom a pravidelnosťou, medzi pravidlom a zvykom. Je to však skutočne kritérium, ktoré by nakreslilo hranicu tam, kde chceme?

Peregrin si uvedomuje, že zvyk nie je pravidlom.

Pravidlo se na scénu dostává tehdy, když přibude kritika, neboli, jak to nazývá Brandom, normativní postoje příslušníků společenství k tomu, co dělají ostatní jeho příslušníci. (Peregrin 2008, 81)

Vieme si napríklad predstaviť zvyk chodiť po ľavej strane chodníka bez trestu? Už z podstaty veci vyplýva, že by do seba ľudia narážali. Môžeme to považovať za typ trestu?

Vezmime si ďalší príklad – zdravenie sa a nesúhlasný postoj s tým, keď sa niekto nepozdraví. Na to, aby išlo o pravidlo, je nutné, aby ten, kto prejaví takýto nesúhlasný postoj (povedzme slovne), toto pravidlo poznal, či bol schopný ho sformulovať? Alebo je dôvod, prečo vyjadruje nesúhlas, úplne irelevantný? Keby sme začali tých, ktorí sa v priestore univerzity nezdravia, upozorňovať iba tak, povedzme po prečítaní tohto článku, vytvorili by sme tým pravidlo? Ak by sa niekto spýtal, prečo by sa mal zdraviť, či je to pravidlo, čo by sme mali odpovedať? Trest môžeme udeliť aj za porušenie zvyku, tradície – povedzme, keď niekto vstane od vianočného stola. Prípadne trestajúci môže trestať kvôli vlastnej kompulzii, psychickej poruche, ktorá ho núti, aby sa veci mali tak-a-tak.

Jestvuje niekoľko možností, ako pokračovať. Mohli by sme povedať, že je potrebné, aby sa do normatívnych praktík zapojila skupina ľudí, a potom povieme, že pravidlá dokážeme dodržiavať až vďaka tejto kontrole¹⁴ a je to práve táto spoločenská kontrola, ktorá z určitých pravidelných činností vytvára pravidlá. Vidím tu dva problémy. Po prvé, je správne, aby sme o každom, aj o tom, kto trestá z iných dôvodov ako preto, že niečo považuje za porušenie pravidla, povedali, že vyžaduje dodržiavanie pravidla? Druhý spočíva v tom, že môžeme prestať trestať, pričom pravidlo preto neprestane existovať a ani sa neprestane ihneď dodržiavať. Ak by aj jeho dodržiavanie bez dozoru a trestu začalo upadať, nejakú dobu ešte určite fungovať bude aj po tom, čo zomrie posledný človek, ktorý by upozornil mládež na to, aby neodhadzovali odpadky na zem. Neznamená to, že nik by toto pomyselné pravidlo viac nepovažoval za pravidlo, že by ho nedodržiaval – môže napríklad iba všetkým chýbať odvaha upozorniť druhého.

Ďalšia cesta, ako sa vyrovnat' s problémom, je obrátiť sa na pojmy správne a nesprávne. Možno je chybou brať do úvahy akýkoľvek trest a mali by sme zväziť iba ten, keď sa niečo popri tom považuje za nesprávne. Čo je však kritériom? Slová správne a nesprávne používame taktiež rôzne. Povieme

¹⁴ To je riešenie, ktoré ponúka Kripke ako odpoveď na to, ako vôbec dokážeme dodržiavať pravidlá. Otázka, ktorú teraz kladiem, je odlišná. Nepýtam sa, či je nutné pre život pravidiel, aby boli spoločensky vyžadované, ale opačne, či sú spoločenské normatívne praktiky dostatočné na to, aby sme o nich uvažovali v pojmach pravidiel.

„Zachoval si sa správne“, „To si neurobil správne“ a nemusí to súvisieť s dodržiavaním pravidiel (napr. „Zachoval si sa správne, keď si dal výpoveď“, „Neurobil si správne, keď si si nenakrémoval topánky“). Aj v situáciách, keď ide o opakovanú činnosť, ktorá nie je pravidlom, považujeme niečo za správne a nesprávne. Tak sa vianočná večera opakuje každý rok a pri zmene tradície môžeme povedať, že porušiť zvyk nie je správne. Mohli by sme takéto vymedzenie pravidla brať normatívne – aj keď vianočnú tradíciu nepovažujeme za pravidlo, v skutočnosti sa pravidlami riadi. Aké iné kritérium však na to máme? Keby sme sa spýtali aktérov, súhlasili by s tým, že ide o pravidlá? Domnievam sa, že nie, a to preto, že tieto zvyky nie sú súčasťou praktík, ktoré sa spájajú s pravidlami.

5. Kritika implicitných pravidiel

Prvý problém s implicitnými pravidlami spočíva v otázke, či možno implicitné pravidlo vôbec dodržiavať. Mali by sme povedať, že dodržiavame pravidlo, no nevieme aké. Nielen to, napokon, pravidlo môžeme zabudnúť a iba robiť to, čo treba. Mali by sme dodržiavať pravidlo, ktoré ani nie je možné vyjadriť.¹⁵ Aký je test, ktorého pomocou odlíšime, či dodržiavame implicitné pravidlo? Zdá sa, že to vždy môžeme iba odvodiť – konáme tak a tak, preto v pozadí musí stáť implicitné pravidlo. Je potrebné vysvetliť, čo znamená dodržiavať implicitné pravidlo alebo odvrhnúť myšlienku, že implicitné pravidlá ľudia dodržiavajú. Možno je to pravidlo, ktoré sa nedodržiava, iba nejakým spôsobom funguje. Túto možnosť navrhuje Le Du (2010). Keďže nie je jasné, ako dokážeme uchopiť pravidlá, ktoré nie sú explicitné, mali by sme o nich uvažovať bez možnosti (implicitného) uchope-

¹⁵ Na to, aby Peregrin zabránil kruhovému vysvetľovaniu, netvrdí, „že musí existovať pravidlo, ktoré by nemohlo byť žiadnym spôsobom učineno explicitným“ (Peregrin 2011, 105), avšak „explicitnými nemohou byť nikdy učiněna *všetchna* pravidla“ (*ibid.*) Keby totiž boli explicitnými všetky pravidlá, dostali by sme sa do rovnakej situácie, z ktorej nám mali pomôcť implicitné pravidlá. Čiže keby sme sa pokúsili všetky implicitné pravidlá previesť do explicitnej formy, muselo by zostať aspoň jedno neexplikované implicitné pravidlo. (Ako vôbec takýto proces prebieha? Čo znamená, že toto implicitné pravidlo *sa nedá* previesť do explicitnej podoby?)

nia. Čo to však vôbec znamená? Akým spôsobom toto pravidlo funguje? Má nejakú *silu*?¹⁶

Mohli by sme povedať, že svojou hrou pravidlá *vytvárame*. V akom zmysle? Používame tu metaforu bez toho, aby sme vedeli, čo ňou skutočne myslíme. Určite ich nevytvárame tak, ako keď si sadneme k papieru a pokúšame sa vymyslieť novú spoločenskú hru. To, že ich môžeme z hry odvodiť, by nás nemalo zmiasť – je to iba spôsob hovorenia a keď jestvuje jeden spôsob použitia, neznamená to, že sú zrozumiteľné všetky ostatné.

Okrem toho tu jestvuje veľmi silný epistemologický problém. Pokiaľ implicitné pravidlá nemožno spoznať *priamo*, ale iba v niektorých prípadoch ich možno preložiť do slov, ako vieme, či formulované pravidlo zodpovedá tomu implicitnému? Pokiaľ sú diskurzívne formulované pravidlá interpretáciou implicitných pravidiel, ktoré ich ontologicky predchádzajú, a zároveň ich nedokážeme nikdy spoznať, otázkou zostáva, ako ich dokážeme interpretovať.¹⁷ Aké je kritérium na to, či tieto pravidlá interpretujeme správne? Pokiaľ je kritériom správnosti len to, že sa zachováme normálne a správne, prípadne to, že upozorníme ostatných, keď robia niečo nesprávne, načo je potrebná myšlienka implicitných pravidiel? Čo znamená vysvetlenie prostredníctvom nich?

Pripusťme, že implicitné pravidlá nemôžeme spoznať *priamo* a nie je to problém. Vieme si predstaviť zmenu pravidla, ktorú by nesprevádzal proces učenia sa? Predstavme si implicitné pravidlá ako tabuľku v mozgu. Túto tabuľku by nám mohli vymeniť povedzme počas spánku. Keby sme následne hýbali v šachu kráľom vždy o dve políčka namiesto jedného, dodržiavali by sme iné pravidlo? Aký by bol rozdiel, keby sme nové pravidlo vedeli alebo nevedeli sformulovať? A čo keby jestvovala druhá tabuľka pre zlozvyky a namiesto hryzenia nechtov by sme začali ďalší deň ráno fajčiť? Aký je rozdiel medzi týmito dvoma tabuľkami?

¹⁶ Podobnú výčitku formuluje Searle proti nevedomým psychickým stavom. Ako môžu pôsobiť kauzálne? A ak nemôžu pôsobiť kauzálne, na základe čoho ich nazývame psychickými stavmi? (Pozri Searle 2007, 100.)

¹⁷ Pleasants rozvíja túto kritiku voči Giddensovi, ktorý vytvára sociálnu teóriu aj pomocou pojmu vnútorných (tacit) pravidiel. Tie nemajú v jeho teórii propozíčnu formu, avšak úlohou sociálneho vedca je interpretovať ich a preložiť do explicitnej podoby (por. Pleasants 1999, 69).

Problémy sa nekončia pri epistemológii, je tu aj ontologická otázka. Akým spôsobom implicitné pravidlá existujú? Nejde pritom iba o terminologický problém. Implicitné pravidlá nie sú neutrálnym spôsobom rozprávania o normatívnych praktikách. Jednak sa vraví o existencii implicitných pravidiel ako jednotlivín. Nejde o nediferencovanú situáciu, o množstvo praktík, z ktorých dokážeme odvodiť niektoré pravidlá. Implicitné pravidlá (aspoň niektoré z nich) by sme mali byť schopní *preložiť* do explicitnej formy. S pojmom pravidla sa spájajú praktiky ako dodržiavanie pravidla, výnimka z pravidla, vytváranie pravidla a iné. Žiadne z nich nie je možné spájať s implicitnými pravidlami. Podstatná je aj otázka, či je možné tieto pravidlá takpovediac pochopiť – tvrdiť, že dochádza k nejakému implicitnému chápaniu, vytvára klamný obraz o konaní po „absorbovaní“ pravidiel, ktoré je vhodnejšie predstaviť si bez procesu uchopovania, bez propozičného obsahu, skrátka ako v istom zmysle zautomatizované a nediferencované konanie.

Pripodobniť implicitné pravidlá k nepísaným pravidlám (Peregrin 2011, 88) nám veľmi nepomôže. Aj nepísané pravidlá majú svoju formu a svoj život. Je pritom symptomatické to, že Peregrin neuvádza príklad žiadneho nepísaného pravidla. Totiž, skutočne sme nepísané pravidlá nikdy neformulovali? Možno sme ich nikdy nespísali,¹⁸ no veľké množstvo z nich má podobu formulácií ako „V kostole si daj dole klobúk“, „Zostavením vlády je poverená tá politická strana, ktorá sa stala víťazom parlamentných volieb“.

Aj výraz „nepísané pravidlá“ používame rôzne. Keď prideme ako cudzinci do patriarchálneho prostredia, kde je rozdelená mužská a ženská práca, čo by sme povedali o nepísaných pravidlách? Možno by sme povedali, že v danom spoločenstve fungujú mnohé nepísané pravidlá. A možno by sme sa zdráhali povedať, že jeho členovia nepísané pravidlá dodržiavajú. Vravíme tým však niečo o ďalších použitíach? Vieme niečo o tom, akým spôsobom v tejto komunite funguje to, čo nazývame nepísanými pravidlami, ešte predtým, než to preskúmame?

Ďalšou možnosťou, ako to robí Peregrin, je spojiť implicitné pravidlá s nejakým „základnejším“ aspektom správania, konkrétne tým, keď o nie-

¹⁸ To nie je pravda o všetkých nepísaných pravidlách. Napríklad firmy v dnešnej dobe často poskytujú novým zamestnancom „zoznam nepísaných pravidiel“, aby sa dokázali lepšie a rýchlejšie zapracovať. A sú pravidlá slušného správania zachytené v knihách niečím iným než nepísanými pravidlami?

čom vravíme, že to je správne alebo nesprávne. Pokračuje tým opäť v tradícií, ktorej počiatok nachádzame u Wincha. Ten vraví, že „dá-li se o někom říci, že následuje pravidlo, znamená to, že se lze také tázat, zda to, co činí, činí správně či nesprávně“ (Winch 2004, 42). To, že idea robenia niečoho správneho a nesprávneho sa nijako automaticky nespája s pravidlami, som sa pokúsil ukázať v časti Normatívne praktiky. Iste, nič nám nebráni rozšíriť používanie pojmu pravidiel aj na tento prípad. Pohybovali by sme sa však v kruhu. Najskôr by sme chceli pojem implicitného pravidla spojiť s druhým spôsobom správania sa (vykonať niečo správne/nesprávne), no na to, aby sme to mohli urobiť, museli by sme najskôr identifikovať zodpovedajúce prípady použitia výrazu konať správne. Ako ich však vyberieme? Pokiaľ bude táto identifikácia nejakým spôsobom založená na pravidlách, dostali sme sa do kruhu. Zmätok spôsobuje problém, že uvažujeme ako keby existovala podstata „správania sa správne a nesprávne“ a my ju môžeme vyextrahovať.

Ak by sme pripustili, že vždy, keď dokážeme odvodiť pravidlá, môžeme povedať, že dodržiavame implicitné pravidlá, ich pomyselná všadeprítomnosť by zahalila ostatné spôsoby správania. Ak je absurdné „predpokladať, že zakaždým, keď sa deti hrajú s loptou, hrajú sa hru podľa striktných pravidiel“ (Wittgenstein 2002, 58), je zmysluplné predpokladať, že sa vždy hrajú podľa nejakých pravidiel? Ak by sme to prijali, nebolo by ďalej možné rozlišovať medzi hrou podľa pravidiel a konaním zo zvyku, intuitívne, inštinktívne atď. Je to ďalší typ filozofickej generalizácie, keď sa jeden spôsob správania uplatní na akékoľvek správanie podobne, ako keby sme povedali, že je človek vždy slobodný, zodpovedný a pod.

Na ilustráciu si predstavme niekoľko ľudí idúcich po pohyblivých schodoch: 1) A stojí na eskalátore vždy vpravo, lebo má kompulzie; 2) B sa vpravo jednoducho cíti lepšie, bezpečnejšie; 3) C robí to, čo ostatní; 4) D si podľa správania ostatných odvodil pravidlo „Nestoj v ceste rýchlejšim!“; 5) E si prečítal pokyn „Drž sa vpravo“. Pri pohľade na schody povieme, že všetci dodržiavajú pravidlo držania sa vpravo. Je u všetkých prítomné? Dodržiavajú ho rovnakým spôsobom?

6. Záver

Dodržiavať pravidlá je jedna súčasť konania medzi inými. Povedať, že všetko zmysluplné konanie je založené na pravidlách, je metafyzická predsta-

va. Môžeme to brať ako definíciu, no otázna je užitočnosť pojmu zmysluplného konania, ktorý takto získame. Podobne úsilie určiť vopred kritérium rozlíšenia medzi pravidlom a konaním zo zvyku, kritérium dodržiavania pravidla pre akékoľvek možné pravidlo, je odsúdená na neúspech, keďže pravidlá fungujú rôzne. Navyše, čo som sa pokúsil ukázať, dodržiavanie pravidiel má rôzne podoby.

Môžeme teda súhlasiť s Koreňom, že Peregrin očakáva od pravidiel príliš veľkú teoretickú úlohu. Preto sa pokúša spojiť aspekty rôznych pravidiel do jedného robustného konceptu a použiť ho na vysvetlenie rôznorodých situácií. Spája pritom nielen pravidlá, ale aj také javy, ktoré by sme bežne pravidlami nenazvali, ako sú recepty, zákony, návody a pod. Preto jeho pokus, akokoľvek zaujímavý a odvážny, zlyháva práve pri vysvetľovaní. Pojem pravidiel a implicitných pravidiel, ako ho Peregrin podáva, je príliš všeobecný, pričom nie je jasné, z ktorého kontextu by sme mali vybrať detaily na to, aby sme pochopili praktiky, ako je uchopenie pravidiel, dodržiavanie pravidiel, vytváranie pravidiel, výnimky z pravidiel atď. Zároveň jeho formu (propozičnú, súvisiacu s vedením-že) Peregrin určil príliš konkrétne na to, aby sedel vo všetkých prípadoch, ktoré sa do neho pokúša zahrnúť. Pokúsil som sa ukázať, že priestor implicitných pravidiel by sme mali nahradiť podrobnejším opisom praktík, v ktorých by mali podľa Peregrina implicitné pravidlá fungovať.

Literatúra

- BAKER, L. R. (1984): III. On the Very Idea of a Form of Life. *Inquiry*, č. 27, 277-289.
- BLOOR, D. (2001): Wittgenstein and the Priority of Practice. In: Schatzki, T. – Knorr Cettina, K. – Savigny, E. von (eds.): *The Practice Turn in Contemporary Theory*. London: Routledge, 105-114.
- KOREŇ, L. (2011): Pravidlá: Spoločnosť, jazyk, racionalita. *Teorie vědy* 33, č. 4, 591-615.
- KRIPKE, S. (1982): *Wittgenstein on Rules and Private Language*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- LE DU, M. (2010): Tacit Knowledge and Action. In: Galvez, J. B. – Lemaire, E. (eds.): *Wittgenstein: Issues and Debates*. Frankfurt: Ontos Verlag, 11-30.
- MAGEE, B. (1986): *Modern British Philosophy*. Oxford: Oxford University Press.
- PEREGRIN, J. (2008): Wittgenstein a pravidla našich jazykových her. In: Kišoňová, R. – Vitálošová, V. – Démuth, A. (eds.): *Wittgensteinovské skúmania*. Pusté Úľany: Schola Philosophica, 70-84.
- PEREGRIN, J. (2011): *Člověk a pravidla*. Praha: Dokořán.

- PEREGRIN, J. (2012): Člověk jako normativní tvor. *Teorie vědy* 34, č. 1, 3-23.
- PLEASANTS, N. (1999): *Wittgenstein and the Idea of a Critical Social Theory: A Critique of Giddens, Habermas and Bhaskar*. London: Routledge.
- SEARLE, J. R. (2007): *Mysel, jazyk, společnost*. Bratislava: Kalligram.
- SEDOVÁ, T. (2012): Potrebujeme pri vymedzovaní sociálnych fenoménov nevyhnutne pojem pravidla? *Filozofia* 67, č. 7, 582-591.
- SVOBODA, V. (2012): F. A. Hayek a (abstraktní) pravidla. *Teorie vědy* 34, č. 1, 77-93.
- WINCH, P. (2004): *Idea sociální vědy*. Brno: CDK.
- WITTGENSTEIN, L. (1998): *Filozofická zkoumání*. Praha: Filosofia.
- WITTGENSTEIN, L. (1999): *Philosophische Untersuchungen*. Oxford: Blackwell.
- WITTGENSTEIN, L. (2002): *Modrá a Hnědá kniha*. Bratislava: Kalligram.
- WITTGENSTEIN, L. (2006): *O istote*. Bratislava: Kalligram.